

DOI: <https://doi.org/10.28925/2519-4135.2024.417>

УДК 930.2(477).064

Зоряна Михайлівна СВЕРДЛИК,

кандидат історичних наук, доцент,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна,

ORCID: 0000-0002-2104-0920,

e-mail: zsverdlyk@gmail.com

ПОВЕРНЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНИ: ДОВГИЙ ШЛЯХ ДОДОМУ

Анотація. Здійснено аналіз різноманітних аспектів повернення культурних цінностей українських. У статті аналізується діяльність Київського університету імені Бориса Грінченка спільно з Архів-Музеєм Української Вільної Академії Наук у США у 2009 р. Висвітлено, що архівні матеріали та особисті речі родини Косачів були передані з Фондів Архіву-Музею Української Вільної Академії Наук до Науково-дослідного інституту Лесі Українки. Вказано, що у 2010 р. була розроблена концепція та запроваджено перший етап інформаційної системи «Культурні цінності України», що включала вісім реєстрів культурних цінностей: втрачених часом та в результаті Другої світової війни (бібліотеки, музеї); повернутих у Україну; пов'язаних із історією українського народу, що перебувають за межами України; національного розшуку; розшуку за запитами інших держав; конфіскованих культурних цінностей; предметів зі свідомством на вивезення (тимчасового) з України. Зазначено, що в цей період також було проведено виставки, культурологічні проекти, презентації та обговорення, пов'язані з поверненням українських культурних цінностей. Після

припинення діяльності Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон у 2011 р. було створено Відділ контролю за переміщенням культурних цінностей у Міністерстві культури України. Важливо, що, незважаючи на обмеження фінансування через економічну кризу, відбувалася робота щодо пошуку культурних скарбів і підтримки співпраці з українською діаспорою. У статті також висвітлено ініціативи щодо повернення скіфського золота та складний процес повернення культурних артефактів до України. Аналізується довготривала судова боротьба в цьому питанні. Також проводилася методична робота з установлення конкретних норм проведення експертизи культурних цінностей, що вів до затвердження Методичних рекомендацій із проведення державної експертизи культурних цінностей Міністерством культури України в 2019 р. Особливо важливі контакти зі Сполученими Штатами Америки та Німеччиною в царині повернення культурних цінностей.

Ключові слова: культурні цінності, Україна, реституція, законодавство, мистецтвознавство, діаспора, архіви

Вступ. Величезні за обсягом та інформаційним наповненням колекції архівних документів українських політичних, культурних, релігійних діячів, які з різних причин опинилися в державних чи приватних колекційних зібраннях інших країн, зі здобуттям Україною незалежності стали об'єктом обговорення щодо можливостей їхнього повернення на Батьківщину. Гострої актуальності тема збереження та повернення історико-культурних цінностей набуває останнім часом. Насамперед це відбувається у зв'язку з оновленням українського законодавства та унормування його окремих пунктів із загальноприйнятими

світовими принципами щодо реституції, повернення, обміну, дарування. В Україну було повернуто з інших держав значну кількість історичних, культурних цінностей та архівних матеріалів, які відображають історію і культуру українського народу.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день ми бачимо низку назрілих не вирішених проблем із переміщенням культурних цінностей. Насамперед, це перегляд українського законодавства у сфері музейної діяльності задля недопущення повторення ситуації на кшталт справи зі «скіфським золотом» та для пришвидшення процесу вирішення. Важливим є також вирішення питання забезпечення фінансування переміщення культурних цінностей, необхідного для проведення плідної і результативної роботи з пошуку і проведення необхідних експертиз культурних цінностей. Кількісне розширення працівників, що опікуються переміщенням культурних цінностей, також стоїть на порядку денному і є необхідною умовою повноцінної діяльності у справі віднайдення і збереження українського національного культурного спадку.

У цьому ключі відмітимо, що паралельно актуалізується і питання підготовки висококваліфікованих фахівців у цій сфері, які б мали відповідний освітній рівень для забезпечення проведення професійного пошуку та законодавчо обґрунтованої можливості повернення переміщених культурних цінностей. Для цього необхідно удосконалити систему надання вищої освіти в Україні та адаптувати її до європейських норм. Про ці основні аспекти йдетиметься в нашому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним аспектам проблеми повернення до України культурних цінностей, в тому числі і архівних колекцій,

присвячено науковій напрацювання В. Акуленка, С. Кота, М. Кулініч, М. Палієнко, І. Татіївської, В. Тихенка та ін.

Так, В. Акуленко [1] у своїх дослідженнях звертався насамперед до питання виконання українською стороною норм міжнародного права щодо збереження, основних етапів повернення культурних цінностей. Автор наголошував, що проблему імплементації норм міжнародного гуманітарного права слід розглядати з точки зору співвідношення міжнародного та внутрішнього права, а також існування у внутрішньому правопорядку конкретних норм, які продиктовані міжнародно-правовими актами і спрямовані на їх реалізацію [1, с. 52].

Подібну тематику в низці статей розглянув С. Кот, звертаючи увагу на правовий статус культурних цінностей, їхнє переміщення та втрати, способи пошуку і можливості повернення [19, 20, 21].

М. Палієнко торкнулася проблеми перебування архівних колекцій документів, що належали представникам української еміграції, на території зарубіжних країн. Автор детально зупинилася на історії переміщення цих матеріалів, дослідила місця їх теперішнього зберігання та визначила важливість цих документів для розвитку української науки.

Питання діяльності Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей (з 2000 р. – Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України) у своїх дослідженнях порушив В. Тихенко. Науковець детально проаналізував архівні документи, що зберігаються у фонді 72 Центрального державного архіву зарубіжної україніки та наголосив, що зі створенням у 1992 р. Комісії в Україні почала не тільки формуватися, а й активно втілюватися в життя державна політика щодо реституції культурних цінностей.

М. Кулініч [23, 24] зупинилася на етапах реалізації державної політики України у процесі повернення з-за кордону архівної україніки і, зокрема, ролі в цьому державних інституцій, наукових академічних установ.

І. Татіївська звернула увагу на законодавчі, нормативно-правові аспекти діяльності державних установ України при поверненні, реституції культурних цінностей. Автор також детально проаналізувала вітчизняне та міжнародне право щодо незаконного ввезення чи вивезення артефактів національної культури України.

Поряд із існуванням значного наукового доробку щодо проблем перебування масиву українських культурних цінностей на території зарубіжних країн, можливостей їх повернення в Україну, правових засад цього процесу, недостатньо висвітленою в історіографії є саме діяльність Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей (далі – Комісія) та інших державних інституцій, які займалися виявленням та поверненням культурного надбання України, що з різного ряду причин опинилося в інших країнах.

Мета статті – дослідити діяльність державних інституцій України щодо виявлення та повернення в Україну історичних, культурних цінностей і документальних архівних колекцій. Відповідно до мети, головними завданнями дослідження стали наступні: проаналізувати комплекс неопублікованих архівних матеріалів, визначити правонаступність інституцій, відповідальних за процес розшуку, виявлення та повернення в Україну культурних цінностей, виокремити ключові напрямки їхньої діяльності, узагальнити отримані в результаті діяльності цих інституцій здобутки.

Результати. Задля досягнення поставленої мети з позиції автора дослідження застосовано комплекс оптимально поєднаних наукових методів. Це надало

можливість систематизувати, інтерпретувати й узагальнити наукову інформацію в контексті проблематики, що розглядається у статті.

Метод системного аналізу та синтезу розглядає повернення культурних та історичних цінностей, архівних колекцій як актуальну проблему сьогодення. Цей науковий підхід дозволив авторам дослідження дійти висновку, що зазначена проблема є однією з важливих сторін суспільного життя будь-якої держави. Застосування системного методу дозволяє послідовно вирішувати низку завдань за мірою їх ускладнення, тим самим забезпечує цілісність, ефективність та результативність дослідження. В нашому випадку – повернення культурних, історичних цінностей та архівних колекцій і визначення необхідних для цього засобів, заходів, шляхів реалізації.

Призначення історичного методу полягає у дослідженні становлення державних інституцій, які займалися питаннями повернення в Україну культурних цінностей. Використання історичного методу дозволяє виявити ступінь важливості збереження історико-культурної спадщини для України як держави; проаналізувати хронологію трансформації державних інституцій, які займалися цим питанням; визначити перспективи подальших дій у напрямі повернення в Україну її історичних та культурних цінностей, які за певних обставин опинилися за кордоном.

Структурно-функціональний аналіз – метод, що розглядає структуру та функції державних органів, що займалися питаннями збереження, використання та повернення історичних, культурних цінностей та цінних архівних колекцій. Метод дозволяє проаналізувати організаційні засади державної політики і структурні зміни в органах державної виконавчої влади України, які

впливали на процес міжнародного співробітництва у напрямі повернення та реституції культурних цінностей.

Застосування проблемного методу стало основою дослідження. Проблемний метод дозволив зробити висновок про те, що повернення історико-культурної спадщини в Україну досі знаходиться у незавершеному стані. Трансформація системи органів державної влади, зміни у повноваженнях органів виконавчої влади, до компетенції яких входить реалізація інформаційної та культурної політики, гальмують процеси міжнародного співробітництва щодо повернення історичних, культурних цінностей та цінних архівних колекцій в Україну.

Для координації пошукового процесу, налагодження контактів із зарубіжними державами, обговорення можливих шляхів двостороннього співробітництва з питань повернення / реституції в Україну культурних цінностей, Кабінет Міністрів України прийняв у грудні 1992 р. постанову «Про утворення Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей» (Про утворення Національної комісії, 1992 р.), а у червні 1993 р. – постанову «Про затвердження Положення про Національну комісію з питань повернення в Україну культурних цінностей» (Про затвердження Положення, 1993 р.). Головними завданнями нової установи стали: відновлення та збереження національної духовної спадщини шляхом повернення в Україну культурних цінностей, координація діяльності в цьому напрямку зацікавлених установ та організацій, вироблення юридичних обґрунтувань правомірності чи неправомірності перебування культурних цінностей на території інших держав (Про затвердження Положення, 1993 р.). Також, відповідно до Положення, Комісія мала встановлювати контакти з представниками української діаспори з метою пошуку культурних цінностей,

каталогізації та вирішення питань щодо їхнього повернення відповідно до міжнародних правових норм.

Головою Комісії було призначено заступника директора Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Національної академії наук України, мистецтвознавця О. Федорука. Загалом на початковому етапі діяльності Комісії апарат працівників становив 10 осіб (Про утворення Національної комісії, 1992 р.). Серед співробітників були, окрім голови та його заступника, спеціалісти, консультанти та економічний радник [ЦДАВО, Ф. 5304, оп. 1, спр. 14, арк. 2].

Одним із пріоритетних напрямів у діяльності керівництво Комісії обрало налагодження тісної міждержавної співпраці з країнами, що зберігали культурні цінності України, або культурні цінності яких могли знаходитися на території України. Задля цього представниками Комісії було надіслано на розгляд Віцепрем'єр-міністру України І. Курасу проект постанови Кабінету Міністрів України «Про Типове положення про Українську частину двосторонньої Міжурядової комісії з питань реституції культурних цінностей». Відповідно до цього Положення, Міжурядову комісію передбачалося створити на підставі двосторонньої угоди з відповідною зарубіжною країною. Угода мала складатися з двох частин: української і зарубіжної. Українська частина Міжурядової комісії забезпечувала виконання зобов'язань Уряду України, що випливали з відповідних міжнародних договорів, організовувала роботу із зарубіжною країною з питань виявлення і обліку культурних цінностей, які підлягали поверненню.

Також Кабінет Міністрів України прийняв інші постанови щодо формування українських частин двосторонніх міжурядових комісій із різних аспектів міждержавного співробітництва (Про типове положення,

1993 р.). Зауважимо, що на виконання доручення Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1995 р. № 17810/2 необхідно було узгодити пропозиції щодо персонального складу української частини міжурядових Українсько-Російської, Українсько-Німецької, Українсько-Польської комісій із питань повернення культурних цінностей. Відповідно, до складу української частини Міжурядової Українсько-Російської комісії були запропоновані такі кандидатури: В. Акуленко, О. Дяченко, С. Заремба, С. Кот, П. Кір'яков, В. Лозицький, О. Нестюля, Л. Міляєва, В. Ульяновський, О. Федорук, Г. Чміль. До складу Українсько-Польської комісії – О. Белашов, Б. Возницький, Я. Ісаєвич, І. Лісевич, Н. Мартиненко, М. Моздир, О. Мацюк, М. Ковальський, Л. Крушельницька, О. Федорук. Згодом Уряд у своєму розпорядженні від 31. 05. 1996 р. № 1179/46 погодився зі складом робочих груп у справах реституції культурних цінностей.

Затвердження всіх цих документів сприяло підвищенню міжнародного статусу України, забезпечувало її долучення до світових тенденцій ведення конструктивних діалогів з різного роду питань та підтримання довготривалого партнерства, в тому числі і в питаннях повернення культурних цінностей.

Однією з країн-партнерів України стала Федеративна Республіка Німеччина (ФРН). Відповідно до статей 16 і 17 підписаної 15 лютого 1993 р. міждержавної Угоди про культурне співробітництво (Угода між Урядом...та ФРН, 1996), відбувалися переговори, засідання делегацій щодо повернення / реституції тих культурних цінностей, що були вивезені під час Другої світової війни та в наступні роки до тодішньої Німеччини. Адже, за далеко не повними підрахунками, гітлерівськими військами в Україні було розграбовано 151 музей, які втратили понад 300 тисяч експонатів; бібліотеки – близько 51 мільйона книг; архіви –

46 мільйонів справ. Інвентарні списки музеїв і картинних галерей, як доказ права власності, нацисти також нищили або вивозили з собою [1]. Оскільки в період Другої світової війни українська культура зазнала величезних і непоправних втрат у культурному відношенні, налагодження мирного перспективного діалогу з країною, де в основному і опинилися українські культурні цінності, було важливим кроком.

Переговори делегацій України та ФРН у Мюнхені 3-4 листопада 1994 р. продемонстрували прагнення обох сторін дійти згоди та налагодити тривалі міждержавні контакти. Як зазначається у звіті переговорів, «...українська делегація запропонувала німецькій стороні варіант здійснення паритетного обміну переміщеними культурними цінностями. В разі відсутності такої можливості – створення відповідних ціннісних критеріїв для поступового ... виконання програми з обов'язковою вимогою відшкодування Україні за знищені культурні цінності. ... Німецька сторона ... готова до співпраці на рівні конкретних пілотажних програм» [ЦДАВО, Ф. 5304, оп. 1, спр. 12, арк. 4]. Йшлося насамперед про підготовку та проведення спільних виставок, підписання двосторонніх договорів про співробітництво між закладами культури обох держав, реставрація та оновлення українських архітектурних споруд за кошти німецької сторони, тощо.

Проте, вже засідання міждержавних делегацій України та ФРН 27-29 лютого 1996 р. в Берліні продемонстрували цілу низку наявних проблем у відносинах між двома державами щодо питання пошуку та реституції культурних цінностей: «...німецька сторона послідовно домагається повернення власних культурних цінностей, які перебувають у сховищах України, без врахування того, що Україна під час війни зазнала

...тотального пограбування культурних цінностей» [ЦДАВО, Ф. 5304, оп. 1, спр. 12, арк. 1].

Виконуючи умови підписаної двосторонньої угоди та домовленостей, за результатами засідань українсько-німецьких делегацій, німецька сторона повернула, серед іншого, документальні матеріали – 173 книги з Київської історичної бібліотеки (у тому числі книги з колишньої бібліотеки митрополита Флавіана в Києво-Печерській лаврі), які були виявлені українськими експертами в Мюнхені, документи Центрального державного архіву кінофотофонодокументів (близько 2000 негативів). Позитивними актами стосовно України стала передача в дарунок урядові України коштів у сумі 200 тис. німецьких марок на відновлення Успенського собору Києво-Печерської лаври, реставрація коштом посольства ФРН в Україні частини предметів декоративно-ужиткового мистецтва з фондів Національного художнього музею України, які повернулися після війни з Німеччини в розстроєному вигляді.

Договір про повернення культурних цінностей, підписаний у лютому 1992 р. із Російською Федерацією, Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Казахстаном, Киргизстаном, Молдовою, Таджикистаном, Туркменістаном, Узбекистаном (Угода про повернення культурних цінностей, 1992 р.), передбачав створення Міжурядової комісії для створення механізму і практичної роботи з повернення культурних та історичних цінностей, визначення категорій культурних та історичних цінностей, які підлягали поверненню. Завдяки клопіткій і напруженій роботі членів цих комісій, до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва (ЦДАМЛіМ) з Москви було передано документальні архівні матеріали (листування, рукописні матеріали), що належали відомому українському митцю О. Довженку [ЦДАВО, Ф. 5304. Оп. 1.

Спр. 4. Арк. 1-72]. Переговори щодо цього тривали протягом 1993-1997 рр.

Завдяки домовленостям та переговорам українських дипломатів, членів Комісії із представниками Великобританії, у 1993 р. було повернуто архівні документи поетеси Г. Мазуренко та передано їх до Державного музею літератури України [ЦДАВО, Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 1-25]. Хоча вона народилася у Санкт-Петербурзі, проте освіту здобувала у м. Катеринослав та у 1919 р. долучилася до лав армії Української Національної Республіки, де стала зв'язковою. Згодом емігрувала до Великобританії і вже там створила цілу низку збірок поезії, частину з яких сама ілюструвала. Повернення цих архівних матеріалів є надзвичайно важливим для України, адже їх вивчення доповнює і поглиблює невідомі раніше сторінки культури, історії, мистецтва.

Не дивлячись на те, що двосторонню Угоду про співробітництво у справі повернення культурних цінностей між Україною та Польщею було підписано у червні 1996 р. (Угода між Урядом та...Республіки Польща, 1996 р.), цілий комплекс документів Товариства «Просвіта» було передано з Польщі до Центрального державного історичного архіву м. Львів у липні 1993 р. [ЦДАВО, Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 1-20]. Зауважимо, що Товариство «Просвіта», засноване на західноукраїнських землях у II пол. XIX ст., було тією організацією, що об'єднала навколо себе найвідоміших діячів культури і науки. Поступово розширюючи видавничу, освітню діяльність, Товариство відкривало філіали по усій Європі.

Влітку 1994 р. було повернуто зі США до Музею видатних діячів української культури документальні матеріали, пов'язані з життям та творчістю української поетеси Лесі Українки [ЦДАВО, Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 1-8]. Також протягом осені 1994 р. тривали переговори

щодо повернення зі США до Хмельницької універсальної бібліотеки імені М. Островського видань творів українського мистецтвознавця, громадського та культурного діяча В. Січинського [ЦДАВО, Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 1-8]. Його праці про історію розвитку українського мистецтва, а також геральдичні, іконографічні, книгознавчі дослідження написані іспанською, італійською, польською, англійською та іншими мовами. Завдяки плідній роботі представників Комісії було повернуто зі США матеріали та особистий архів українського археолога, науковця Ю. Шумовського [ЦДАВО, Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 1-21].

Протягом 1994-1999 рр. тривали переговори про передачу документальних архівних матеріалів письменника В. Барки зі США до Інституту літератури Національної академії наук України [ЦДАВО, Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 1-34]. Паралельно протягом 1995-1998 рр. проходили міждержавні перемовини щодо передачі США до Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника архівних матеріалів відомого українського кіномитця, хореографа В. Авраменка [ЦДАВО, Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 1-13].

Повернення в Україну такої значної кількості документальних архівних матеріалів із США стало результатом підписаної у березні 1994 р. Угоди між Урядом України та Урядом США про охорону і збереження культурної спадщини (Угода між Урядом і ...США, 1994 р.). Документом передбачалось створення Спільної комісії з питань культурної спадщини. Кожна зі сторін мала призначити одного або більше членів до складу Комісії. Рішення Комісії потребували згоди членів обох сторін. Сторони повинні були співпрацювати в забезпеченні доступу Комісії до власності та інформації, необхідної для виконання її функцій. Відповідно до постанови Кабінету

Міністрів України (Про затвердження складу, 1997), прийнятої згодом, українську частину комісії представляли: Л. Новохатько, В. Бондаренко, Т. Іжевська, О. Федорук, В. Чернявський, Ю. Щербак.

Важливим партнером України у справі повернення документальних архівних матеріалів була також Чеська Республіка. У статті 15 підписаного 1995 р. договору про дружні відносини (Договір про дружні відносини, 1995 р.) вказувалося, що договірні сторони надаватимуть одна одній сприяння у справі збереження та пізнання культурного і художнього надбання народів іншої договірної сторони, включаючи охорону пам'яток історії та культури, дослідження і вивчення архівних матеріалів, пов'язаних із історією обох держав. Відповідно до цього у період із 1994 до 1997 рр. велися переговори про передачу з Чехії до Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України документів із приватного архіву відомого українського педагога С. Сірополка [ЦДАВО, Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 1-21]. Протягом 1994-1998 рр. тривали переговори щодо передачі документальних архівних матеріалів О. Ольжича та О. Олеся від Чеської Республіки до Інституту літератури ім. Т. Шевченка [ЦДАВО, Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 1-19].

Упродовж 1995-1996 рр. на офіційному рівні обговорювалися можливості передачі до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтв України із Чехії архівних матеріалів та частини приватного архіву письменниці, дослідниці Л. Красковської [ЦДАВО, Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 1-7].

Плідна діяльність Комісії у справі пошуку і повернення документальних архівних матеріалів із життя та діяльності відомих українців втілювалась також у низці розроблених її співробітниками проєктів, державних програм, національних семінарів та круглих столів. Так,

узагальнююча державна програма «Культурні цінності України: Втрати. Шляхи повернення», розроблена у 1999 р., мала на меті координацію пошукової роботи, вивчення, опису віднайдених в інших державах культурних цінностей, втрачених Україною [ЦДАЗУ, Ф. 73. Оп.2. Спр. 81. Арк. 1-14].

Зазначений спектр проблем обговорювався й на науково-практичних семінарах і конференціях: «Культурні цінності, переміщені під час війни – культурна спадщина Другої світової війни: документація. Пошук втраченого», 1993 р.; «Проблеми повернення національно-культурних пам'яток, втрачених або переміщених під час другої світової війни», 1994 р.; «Правові аспекти реституції культурних цінностей: теорія і практика», 1996 р. Також проблеми повернення культурних цінностей стали тематикою низки організованих круглих столів та дослідницьких проєктів, міжнародних симпозіумів: «Повернення втрачених бібліотечних цінностей в Україну: проблеми, перспективи», 1994 р.

Поряд із активною та продуктивною роботою Комісії у справі пошуку і повернення культурних цінностей, налагодження плідних міждержавних діалогів з різними країнами, поповнення українських архівних установ, музеїв, бібліотек важливими архівними документами, вже з 1996 р. почалося поступове звуження її повноважень. Так, підписаний 26 липня 1996 р. наказ Президента України «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України» (Про зміни в системі..., 1996 р.) понизив статус Комісії – відтепер вона підпорядковувалася Міністерству культури та мистецтв України. Це означало певне звуження її повноважень, можливостей організації та координації процесу виявлення та повернення культурних цінностей.

Згодом, у грудні 1999 р. указом Президента України «з метою вдосконалення структури органів виконавчої

влади та підвищення ефективності державного управління», Національну комісію з питань повернення в Україну культурних цінностей, було ліквідовано, а її функції передано Міністерству культури і мистецтв України (Про зміни у структурі ..., 1999 р.). Уже в лютому 2000 р. було створено Державну службу контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон (далі – Служба) (Про утворення Державної, 2000 р.), яка продовжила справу Комісії. Проте, на думку відомого українського науковця і дослідника С. Кота, ліквідація Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей та поєднання її функцій із Держслужбою контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України було помилковим рішенням, адже у новій інституції пошуком і поверненням втрачених українських культурних цінностей могли займатися лише кілька людей, тоді як робота попередньої інституції і діяльність усього штату її працівників скеровувались саме на виконання зазначених вище завдань [21, с. 369].

Новоутворена Служба, відповідно до затвердженого у червні 2000 р. Кабінетом Міністрів України Положення (Про затвердження Положення, 2000 р.), діяла у складі Міністерства культури і мистецтв України та підпорядковувалась йому. Аналіз документа продемонстрував певну зміну вектора діяльності інституції: відтепер більше уваги мало приділятися не пошуку і виявленню культурних цінностей, а узагальненню практики застосування законодавства про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, розробленні пропозицій щодо його вдосконалення (ст. 3, п. 4), виконанні відповідно до законодавства контрольних-наглядових функцій щодо вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей (ст. 3, п. 3), а також здійсненню необхідних заходів для

повернення викрадених, незаконно вивезених та евакуйованих і неповернутих культурних цінностей, складання їх реєстрів та каталогів (ст. 3, п. 18).

Головою Служби було призначено О. Федорука (до 2004 р.), потім його змінив заслужений діяч мистецтв України, кандидат мистецтвознавства В. Корнієнко (2004-2005 рр., 2007 р.), потім – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Ю. Савчук (2008-2011 рр.). Проте, в березні 2011 р., для оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, постановою Кабінету Міністрів України (Про ліквідацію, 2011 р.) Службу було ліквідовано.

За час свого існування Служба розвивала пріоритетні напрямки державної політики щодо повернення, ввезення та вивезення культурних цінностей. Насамперед це законотворча діяльність: за період 2000-2007 рр. було розроблено 2 проекти законів, поданих до Верховної Ради, 9 постанов Кабінету Міністрів, 6 наказів Міністерства культури і туризму, 10 наказів власне Служби. Причиною активної законотворчої діяльності була актуалізація наближення України в питаннях адаптації національного законодавства у питаннях національних цінностей до загальноприйнятої міжнародної практики [ЦДАЗУ. Ф. 73. Оп.1. Спр.1. Арк. 9].

Постійно поглиблювалась координація діяльності Служби із Прикордонною Службою України, Службою безпеки України, Державною митною службою. Проводилася державна експертиза культурних цінностей, вилучених правоохоронними органами та митницею. До 2008 р. було обліковано 64252 одиниці цінностей культури на суму 5977421 грн. цінності було передано на зберігання до більше ніж 500 музеїв, бібліотек та архівів. Так, окрім предметів релігійного культу та художніх творів, у 2007 р. із Нью-Йорка до Києва повернули раритетні документи,

пов'язані з життям українського поета Т. Шевченка [ЦДАЗУ. Ф. 73. Оп.1. Спр.1. Арк. 23-24].

Так само, як поповнюється інформація та відкриваються невідомі раніше сторінки життя та діяльності несправедливо забутих українців, особливо закордонних [1], поповнювалась і національна скарбниця архівних матеріалів щодо творчості українських митців. Завдяки плідній роботі співробітників Служби, до України було повернуто творчу спадщину Л. Морозової, В. Винниченка, М. Бутовича, П. Ганського, В. Грозного, М. і В. Кричевських, М. Моргуна, частину спадщини Сержа Лифаря, В. Луціва, архіви В. Коротича, Ю. Косача, П. Курінного, У. Самчука, архіву Українського Вільного Університету в Мюнхені.

У 2005 р. до Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України передано «Особовий архів (місія Української Повстанської Армії за кордоном)» з Канади. А до Музею гетьманства було передано роботу українського скульптора із США П. Капшученка.

У 2006 р. Українським інститутом Америки Україні подаровано твори художника О. Грищенка, які отримав на зберігання Національний художній музей. У цей же час зі Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. Липинського (США) перевезено 25 ящиків архівних документів гетьмана П. Скоропадського та його родини з подальшим зберіганням у фондах Центрального державного історичного архіву України.

У 2007 р. відомий художник П. Оссовський передав до Кіровоградського обласного художнього музею 52 свої твори, що стали основою галереї «Світ і Вітчизна» [ЦДАЗУ. Ф. 73. Оп.1. Спр.1. Арк. 25]. Того ж року до Києво-Могилянської академії надійшли книгозбірня, архівні матеріали професора Гарвардського університету Омеляна Пріцака; твори, архівні документи, книги академіка

Королівської канадської академії мистецтв Лео Мола (Леоніда Молодожаніна) до Харківського художнього музею та Національного музею Т. Шевченка; понад 220 цінних видань із мистецтвознавства повернуто з Федеративної Республіки Німеччина до українських бібліотек та музеїв [ЩДАЗУ. Ф. 73. Оп.1. Спр.1. Арк. 37].

У 2009 р. хранителькою фондів Архіву-Музею Української Вільної Академії Наук у США Т. Скрипкою було передано до фондів Науково-дослідного інституту Лесі Українки архівні матеріали й особисті речі родини Косачів.

У 2010 р. розроблено концепцію та впроваджено в життя перший етап функціонування нової інформаційної системи «Культурні цінності України», яка складалася з 8 реєстрів культурних цінностей: втрачених під час та внаслідок Другої світової війни (бібліотеки); втрачених під час та внаслідок Другої світової війни (музеї); повернутих до України; пов'язаних із історією українського народу, що перебувають за межами України; які знаходяться в національному розшуку; які знаходяться у розшуку за запитами інших держав; конфіскованих культурних цінностей; на які видано свідоцтво на право вивезення (тимчасового) культурних цінностей із території України.

Увесь час існування Служби тривала виставкова, науково-публіцистична робота, реалізовувались культурологічні проекти, презентації, проходили урочистості та публічні обговорення різноманітних аспектів повернення українських культурних цінностей, у тому числі документальних архівних матеріалів.

У 2011 р., після ліквідації Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон, у Міністерстві культури України було створено Відділ контролю за переміщенням культурних цінностей (далі – Відділ). На думку І. Татіївської, яка

очолила новоутворений відділ, із ліквідацією Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України співпраця з українською діаспорою призупинилася. У зв'язку з економічною кризою, видатки на фінансування діяльності Міністерства культури України з налагодження контактів із українською діаспорою з метою пошуку культурних цінностей, створення умов для повернення їх в Україну, були обмежені, що не дозволяло повноцінно продовжувати конструктивну співпрацю, здійснювати закордонні відрядження для пошуку культурних цінностей і проведення фахових досліджень.

Поряд із цим, Відділ продовжував долучатися до справи розшуку й повернення в Україну культурної спадщини, а також контролювати процес ввезення та вивезення культурних цінностей. Так, у 2014 р. до Міністерства культури надійшла інформація з Укрбюро Інтерполу про його спільні з правоохоронними органами Італії заходи щодо встановлення місцезнаходження картини художника Й. Хорменса. На думку італійської сторони, зазначений твір мистецтва був переміщений із території України нацистськими військами під час Другої світової війни й може перебувати на території Італії. За наявною інформацією Музею Ханенків, зазначений італійськими правоохоронцями твір з високою долею вірогідності є тією самою картиною, яка була втрачена музеєм під час нацистської окупації Києва 1943 р. Тому Міністерство культури офіційно надало Укрбюро Інтерполу відповідні матеріали, що могли ідентифікувати «італійський» твір.

Ще однією важливою, довготривалою і складною акцією стало т. зв. «питання про повернення скіфського золота». Справа в тому, що колекція скіфських золотих прикрас із виставки «Крим. Золотий острів у Чорному морі» перебувала на експонуванні в Музеї Алларда Пірсона

(Амстердам) відповідно до договорів між даним музеєм і низкою українських музеїв, частина з яких розташована в Автономній Республіці Крим. Завершення її експонування співпало зі здійсненням Російською Федерацією незаконної окупації півострова у 2014 р. Нідерланди не визнали анексію і закономірно виникло питання, кому повертати експонати колекції. Наказом Міністерства культури України було визначено, що на період незаконної окупації Криму, колекція має повернутися на тимчасове зберігання на материкову частину України. Основним зберігачем усіх музейних предметів виставки було визначено Національний музей історії України (Позиція української держави...). У грудні 2016 р. Окружний адміністративний суд Амстердама ухвалив рішення про те, що експонати кримських музеїв із колекції «Крим – золотий острів у Чорному морі» повинні бути повернуті в Україну. Проте, вже в березні цей суд почав розглядати апеляцію музеїв анексованого Росією Криму на рішення про повернення колекції «скіфського золота» Україні (Єдине місце для скіфського золота...). З цього моменту почалася багаторічна судова тяганина щодо вирішення питання. На кінець 2020 р. остаточного рішення у справі «скіфського золота» не було.

Поряд із цим тривала методична робота щодо вироблення чітких конкретних норм здійснення перевірки культурних цінностей. Уже 15 листопада 2019 р. наказом Міністерства культури України було затверджено Методичні рекомендації з проведення державної експертизи культурних цінностей (Про затвердження методичних..., 2019 р.), що стали результатом тривалої науково-організаційної, аналітичної роботи спеціалістів відділів Міністерства. Як зазначено у п. 1 Загальних положень, Методичні рекомендації «... розроблені з метою забезпечення реалізації Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та Порядку

проведення державної експертизи культурних цінностей, однакового підходу до процедури проведення державної експертизи культурних цінностей та оформлення її результатів».

Вирішення назрілих проблем варто розпочати якнайшвидше, адже тема юридично правильного та остаточно закріпленого законодавством України повернення культурних цінностей не лише не втрачає своєї актуальності, але й катастрофічно загострюється. А це, в свою чергу, негативно впливає як на міжнародний імідж нашої держави, так і на збереження історичної пам'яті українського народу.

Висновки. Проаналізувавши багаторічну діяльність державних інституцій України щодо пошуку і повернення культурних цінностей із територій інших країн, можна сказати, що не дивлячись на певне згортання державних ініціатив щодо розшуку і повернення культурних цінностей в останні роки, за час існування Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей, Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, Відділу контролю за переміщенням культурних цінностей, було пророблено широкий спектр різновекторної роботи. Насамперед – закладено основи майбутнього тривалого міждержавного співробітництва у сфері пошуку, обліку, повернення документальних архівних матеріалів. Повернуті документи поповнили Національний архівний фонд, дали поштовх науковцям до досліджень невідомих раніше сторінок української історії; поглибили внутрішньодержавну співпрацю зацікавлених міністерств, відомств, наукових та культурних інституцій; сприяли поширенню знань про Україну у світі; стали одним із факторів відновлення забутих імен в історичній пам'яті українського народу. Разом із тим констатуємо, що

державна влада з року в рік систематично зменшувала фінансування згаданих інституцій та урізала їх повноваження і компетенцію.

На жаль, подібний процес продовжується і сьогодні. Тому, особливо у світлі останніх подій навколо повернення в Україну культурних цінностей, варто переглянути існуючі рішення щодо функцій Відділу контролю за переміщенням культурних цінностей, розширити штат його працівників – кваліфікованих експертів галузі та посилити національне законодавство насамперед у питаннях захисту культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Акти передачі культурних цінностей, вилучених митницями України. ЦДАЗУ України (Центр. держ. архів зарубіжної україніки). Ф. 73. Оп. 2. Спр. 81. Арк. 1-14.
2. Акуленко В. Імплементация норм міжнародного права про охорону культурних цінностей у законодавстві про Збройні сили України. Праці Центру пам'яткознавства. 2010. Вип. 18. С. 51-60.
3. Акуленко В. Культурні цінності як розмінні монети українських національних інтересів. Пам'ятки України. 2018. № 1/2. С. 84-87.
4. Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою. Міжнародний документ від 26.04.1995 р. Документ 203_101. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203_101#Text.
5. Документи (акти, довідки, листування) про передачу архівних матеріалів з приватного архіву Степана Сірополка у Чехії до ЦДАВО України. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 1-21.
6. Документи (акти, довідки, листування) про передачу архівних матеріалів та меморіальних речей Лесі Українки із

США до Музею видатних діячів Української культури. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 1-8.

7. Документи (акти, довідки, листування) про передачу архівних матеріалів письменника Василя Барки із США до Інституту літератури Національної Академії наук України. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 1-34.

8. Документи (акти, довідки, листування) про передачу архівних матеріалів та літературних творів з приватного архіву Людмили Красковської в Чехії до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтв України. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 1-7.

9. Документи (акти, довідки, листування) про передачу архівних матеріалів та меморіальних речей українського хореографа, кіномитця Василя Авраменка зі США до Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 1-13.

10. Документи (акти, довідки, листування) про передачу архівних матеріалів О. П. Довженка з Москви в Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 1-72.

11. Документи (акти, довідки, листування) про передачу видань та публікацій творів В. Сичінського із США до Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 1-8.

12. Документи (акти, довідки, листування) про передачу документів Товариства «Просвіта» з Польщі до

Центрального державного історичного архіву України у м. Львів. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 1-20.

13. Документи (акти, довідки, листування) про передачу колекції книг, альбомів, періодики, археологічних матеріалів та власного архіву Ю. Шумовського із США до Державного історично-культурного заповідника в м. Дубно. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 1-21.

14. Документи (акти, довідки, листування) про передачу спадщини О. Олеся та О. Ольжича, отриманої Посольством України в Чеській Республіці в Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної Академії наук України. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 1-19.

15. Документи (акти, довідки, листування) про передачу спадщини української поетеси та художниці Галі Мазуренко з Великобританії до Державного музею літератури України. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 1-25.

16. Документи Національної комісії та Державної служби контролю (щодо державної реєстрації, для засідання колегії Мінкультури, про підсумки роботи тощо). ЦДАЗУ України (Центр. держ. архів зарубіжної україніки). Ф. 73. Оп. 1. Спр. 1. На 51 арк.

17. Єдине місце для скіфського золота – не окупована Росією територія України.
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3094282-kuleba-edine-misce-dla-skifskogo-zolota-ne-okupovana-teritoria-ukraini.html>.

18. Звіти про закордонні відрядження за 1993-1994 рр. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5304. Оп. 1. Спр. 12. На 5 арк.

19. Кот С. Друга світова війна і доля культурних цінностей України: переміщення і втрати. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси. У двох книгах. Кн. 2. Київ, 2011. С. 231-276.
20. Кот С. З історії формування організаційних засад державної політики повернення та реституції культурних цінностей в незалежній Україні. Історія України: маловідомі імена, події, факти: зб. ст. 2010. Вип. 36. С. 361-371.
21. Кот С. Історичний досвід та актуальні проблеми збереження пам'яток історії та культури України. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України». Київ, 2015. С. 7-102.
22. Кот С. Про ратифікацію Україною Конвенції ЮНІДРУА про викрадені чи нелегально вивезені предмети культури (Рим, 24 червня 1995 р.): Інформаційно-аналітична довідка / НАН України; Інститут історії України. Київ, 2017. 7 с.
23. Кулініч М. Архівна україніка і діяльність Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України (2000-2011 рр.): короткі підсумки. Архіви України. 2013. № 3. С. 11-20.
24. Кулініч М. Архівна україніка: історія повернення, типологія, джерельно-інформаційне значення (1991-2014) : дис. ... канд. істор. наук . 07.00.06. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 371 с.
25. Sverdlyk Z., Klynina T. Information Activities of the Ukrainian Diaspora in the Czechoslovak Republic (1930-1931). Journal of History Culture and Art Research. 2020. № 9(1). PP. 386-395.

Zoriana M. SVERDLYK,
PhD in History, Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine,
ORCID: 0000-0002-2104-0920,
e-mail: zsverdlyk@gmail.com

THE RETURN OF UKRAINIAN CULTURAL TREASURES: A LONG ROAD HOME

Abstract. An analysis of various aspects of the return of Ukrainian cultural treasures has been conducted. The article examines the collaboration between the Borys Grinchenko Kyiv University and the Archive-Museum of the Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA in 2009. It demonstrates that archival materials and personal belongings of the Kosach family were transferred from the Funds of the Archive-Museum of the Ukrainian Free Academy of Sciences to the Lesia Ukrainka Research Institute. It is indicated that in 2010, a concept was developed and the initial stage of the “Cultural Treasures of Ukraine” information system was implemented. This system comprised eight registers of cultural treasures: those lost during and as a result of World War II (libraries, museums); those returned to Ukraine; those related to the history of the Ukrainian people located outside Ukraine; those sought nationally; those sought upon requests from other countries; confiscated cultural treasures; objects with permits for temporary export from Ukraine. It is noted that during this period, exhibitions, cultural projects, presentations, and discussions related to the return of Ukrainian cultural treasures were organized. After the cessation of the State Service for Control over the Movement of Cultural Values across the State Border in 2011, the Department for the Control of the Movement of Cultural Values was established within the Ministry of Culture of Ukraine. Importantly, despite

funding constraints due to an economic crisis, efforts were made to search for cultural treasures and maintain cooperation with the Ukrainian diaspora. Additionally, the article highlights initiatives concerning the return of Scythian gold and the intricate process of repatriating cultural artifacts to Ukraine. The protracted legal battle in this matter is analyzed. Methodological work was also carried out to establish specific norms for conducting expertise on cultural values, leading to the approval of Methodological Recommendations for the State Expertise of Cultural Values by the Ministry of Culture of Ukraine in 2019. Notably, contacts with the United States of America and Germany have been of particular importance in the realm of cultural treasures repatriation.

Key words: cultural treasures, Ukraine, restitution, legislation, art studies, diaspora, archives

References

1. Akti peredachi kulturnykh tsinnostey, vyluchenykh mytnytsey Ukrainy. CDUZU Ukrainy (Tsentr. derzh. arkhiv zarubizhnoyi ukrainiki) [Acts of Transfer of Cultural Values Seized by Ukrainian Customs. CDUZU Ukraine (Center for State Archives of Foreign Ukrainian Studies)]. F. 73. Op. 2. Spr. 81.1-14) [in Ukrainian]
2. Akulenko, V. (2010). Implementatsiya norm mizhnarodnoho prava pro okhoronu kulturnykh tsinnostey u zakonodavstvi pro Zbroyni syly Ukrayiny. Pratsi Tsentru pam'yatkoznavstva [Implementation of International Law Norms on the Protection of Cultural Values in the Legislation on the Armed Forces of Ukraine. Works of the Center for Monument Studies] 18, 51-60. [in Ukrainian]
3. Akulenko, V. (2018). Kulturni tsinnosti yak rozminni moneti ukrayins'kykh natsional'nykh interesiv. Pam'yatky Ukrayiny [Cultural Values as Exchange Coins of Ukrainian

National Interests. Monuments of Ukraine], (1/2), 84-87 [in Ukrainian]

4. Dohovir pro druzhni vidnosyny i spivrobitnitsvo mizh Ukrayinoyu ta Cheskoyu Respublikoyu. Mizhnarodnyy dokument vid 26.04.1995 r. Dokument 203_101 [Treaty on Friendly Relations and Cooperation between Ukraine and the Czech Republic. International Document dated 26.04.1995. Document 203_101] [in Ukrainian]

5. Dokumenty (acti, dovidky, lystuvannya) pro peredachu arkhivnykh materialiv z pryvatnoho arkhivu Stepana Siropolka u Chekhiyi do CDHVO Ukrayiny. CDHVO Ukrayiny (Tsentr. derzh. arkhiv vishch. orhaniv vlady ta upr. Ukrayiny). F. 5304. Op. 1. Spr. 18. Ark. 1-21]. [Documents (Acts, References, Correspondence) on the Transfer of Archival Materials from the Private Archive of Stepan Siropolko in the Czech Republic to the CDHVO Ukraine. CDHVO Ukraine (Center for State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine). F. 5304. Op. 1. Spr. 18. 1-21] [in Ukrainian]

6. Dokumenty (akty, dovidky, lystuvannya) pro peredachu arkhivnykh materialiv O. P. Dovzhenka z Moskvy v Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstv Ukrainy. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy). Fond 5304. Opys 1. Sprava 4. Arkushi 1-72. Dokumenty (acti, dovidky, lystuvannya) pro peredachu arkhivnykh materialiv ta memorial'nykh rechey Lesi Ukrayinky iz SShA do Muzeju vidatnykh diyachiv Ukrayins'koyi kultury. CDHVO Ukrayiny [Tsentr. derzh. arkhiv vishch. orhaniv vlady ta upr. Ukrayiny). F. 5304. Op. 1. Spr. 21. Ark] [in Ukrainian]

7. Dokumenty (akty, dovidky, lystuvannya) pro peredachu arkhivnykh materialiv pysmennyka Vasyliia Barky iz SShA do Instytutu literatury Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy). Fond 5304. Opys 1.

Sprava 28. Arkushi 1-34. [Documents (acts, references, correspondence) on the transfer of archival materials of writer Vasyl Barka from the United States to the Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Central State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine. Fund 5304. Inventory 1. File 28. Sheets 1-34.] [in Ukrainian]

8. Dokumenty (akty, dovidky, lystuvannia) pro peredachu arkhivnykh materialiv ta literaturnykh tvoriv z pryvatnoho arkhivu Liudmyly Kraskovskoi v Chekhii do Tsentralnoho derzhavnoho arkhivu-muzeiu literatury i mystetstv Ukrainy. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy). Fond 5304. Opys 1.

Sprava 30. Arkushi 1-7 [Documents (acts, references, correspondence) on the transfer of archival materials and literary works from the private archive of Lyudmyla Kraskovska in the Czech Republic to the Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine. Central State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine. Fund 5304. Inventory 1. File 30. Sheets 1-7] [in Ukrainian]

9. Dokumenty (akty, dovidky, lystuvannia) pro peredachu arkhivnykh materialiv ta memorialnykh rechei ukrainskoho khoreografa, kinomyttsia Vasyliia Avramenka iz SShA do Korsun-Shevchenkivskoho derzhavnoho istoryko-kulturnoho zapovidnyka. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy). Fond 5304.

Opys 1. Sprava 34. Arkushi 1-13 [Documents (acts, references, correspondence) on the transfer of archival materials and memorial items of Ukrainian choreographer and filmmaker Vasyl Avramenko from the United States to the Korsun-Shevchenkivskiy State Historical and Cultural Reserve. Central State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine. Fund 5304. Inventory 1. File 34. Sheets 1-13] [in Ukrainian]

10. Dokumenty (akty, dovidky, lystuvannia) pro peredachu arkhivnykh materialiv O. P. Dovzhenka z Moskvy v Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstv Ukrainy. TsDAVO Ukrainy (Tsentr. derzh. arkhiv vyshch. orhaniv vlady ta upr. Ukrainy). F. 5304. Op. 1. Spr. 4. Ark. 1-72. [Documents (acts, references, correspondence) on the transfer of archival materials of O. P. Dovzhenko from Moscow to the Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine. Central State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine. Fund 5304. Inventory 1. File 4. Sheets 1-72.] [in Ukrainian]
11. Dokumenty (akty, dovidky, lystuvannia) pro peredachu vydan ta publikatsii tvoriv V. Sychinskoho iz SShA do Khmelnytskoi oblasnoi universalnoi naukovoï biblioteky im. M. Ostrovskoho. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy). Fond 5304. Opys 1. Sprava 22. Arkushi 1–8. [Documents (acts, references, correspondence) on the transfer of publications and works of V. Sychynskyi from the United States to the M. Ostrovskyi Khmelnytskyi Regional Universal Scientific Library. Central State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine. Fund 5304. Inventory 1. File 22. Sheets 1-8.] [in Ukrainian]
12. Dokumenty (akty, dovidky, lystuvannia) pro peredachu dokumentiv Tovarystva “Prosvita” z Polshchi do Tsentralnoho derzhavnoho istorychnoho arkhivu Ukrainy u m. Lviv. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy). Fond 5304. Opys 1. Sprava 9. Arkushi 1-10 [Documents (acts, references, correspondence) on the transfer of documents of the Society "Prosvita" from Poland to the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv. Central State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine. Fund 5304. Inventory 1. File 9. Sheets 1-20] [in Ukrainian]

13. Dokumenty (akty, dovidky, lystuvannia) pro peredachu kolektsii knyh, albomiv, periodyky, arkhеолоhichnykh materialiv ta vlasnoho arkhivu Yu. Shumovskoho iz SShA do Derzhavnoho istorychno-kulturnoho zapovidnyka v m. Dubno. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy). Fond 5304. Opys 1. Sprava 23. Arkushi 1-21. [Documents (acts, references, correspondence) on the transfer of a collection of books, albums, periodicals, archaeological materials, and personal archive of Yu. Shumovskiy from the United States to the State Historical and Cultural Reserve in Dubno. Central State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine. Fund 5304. Inventory 1. File 23. Sheets 1-21] [in Ukrainian]
14. Dokumenty (akty, dovidky, lystuvannia) pro peredachu spadshchyny O. Olesia ta O. Olzhycha, otrymanoї Posolstvom Ukrainy v Cheskii Respublitsi, v Instytut literatury im. T. H. Shevchenka Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy). Fond 5304. Opys 1. Sprava 19. Arkushi 1–19. [Documents (acts, references, correspondence) on the transfer of the legacy of O. Oles and O. Olzhych received by the Embassy of Ukraine in the Czech Republic to the T.H. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Central State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine. Fund 5304. Inventory 1. File 19. Sheets 1-19.] [in Ukrainian]
15. Dokumenty (akty, dovidky, lystuvannia) pro peredachu spadshchyny ukrainskoi poetesy ta khudozhnytsi Hali Mazurenko z Velykobrytanii do Derzhavnoho muzeiu literatury Ukrainy. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy). Fond 5304. Opys 1. Sprava 7. Arkushi 1-25. [Documents (acts, references, correspondence) on the transfer of the legacy of Ukrainian poet and artist Halia Mazurenko from the United Kingdom to the

State Museum of Literature of Ukraine. Central State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine. Fund 5304. Inventory 1. File 7. Sheets 1-25] [in Ukrainian]

16. Dokumenty Natsionalnoi komisii ta Derzhavnoi sluzhby kontroliu (shchodo derzhavnoi reiestratsii, dlia zasidannia kolehii Ministerstva kultury, pro pidsumky roboty toshcho). TsDAZU Ukrainy (Tsentr. derzh. arkhiv zarubizhnoi ukrainiky). Fond 73. Opys 1. Sprava 1. Na 51 arkushi. [Documents of the National Commission and State Control Service (regarding state registration, for meetings of the Ministry of Culture's board, and work outcomes, etc.). Central State Archive of Foreign Ukrainian Studies. Fund 73. Inventory 1. File 1. 51 sheets] [in Ukrainian]

17. Zvity pro zakordonni vidriadzhennia za 1993–1994 rr. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy). Fond 5304. Opys 1. Sprava 12. 5 arkushiv. [Reports on foreign business trips for 1993–1994. Central State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine. Fund 5304. Inventory 1. File 12. 5 sheets.]

18. Kot S. (2011). Druha svitova viina i dolia kulturnykh tsinnosti Ukrainy: peremishchennia i vtraty. Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z KhKhI st. Istorychni narysy. U dvokh knyhakh. Knyha 2. [World War II and the Fate of Cultural Heritage of Ukraine: Relocation and Losses. Ukraine in World War II: A View from the 21st Century. Historical Essays. In Two Volumes. Book 2.]Kyiv, 231-276 [in Ukrainian]

19. Kot S. (2010). Z istorii formuvannia orhanizatsiinykh zasad derzhavnoi polityky povernennia ta restytutsii kulturnykh tsinnosti v nezalezhnii Ukraini. Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty: zbirnyk statei. [From the History of Forming Organizational Principles of State Policy on the Return and Restitution of Cultural Heritage in Independent Ukraine.

History of Ukraine: Lesser-Known Names, Events, Facts: Collection of Articles. Issue 36] 361-371 [in Ukrainian]

20. Kot, S. (2015). Istorychnyi dosvid ta aktualni problemy zberezhennia pamiatok istorii ta kultury Ukrainy. Kulturna spadshchyna v konteksti “Zvodu pamiatok istorii ta kultury Ukrainy” [Historical Experience and Current Problems of Preserving Monuments of History and Culture in Ukraine. Cultural Heritage in the Context of the “Register of Monuments of History and Culture of Ukraine”] Kyiv, 7-102 [in Ukrainian]

21. Kot, S. (2017). Pro ratyfikatsiiu Ukrainoiu Konventsii YuNIDRUA pro vykradeni chy nelehalno vyvezeni predmety kultury (Rym, 24 chervnia 1995 r.): Informatsiino-analitychna dovidka. NAN Ukrainy; Instytut istorii Ukrainy. [On the Ratification by Ukraine of the UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (Rome, June 24, 1995): Information and Analytical Report. National Academy of Sciences of Ukraine; Institute of History of Ukraine.] Kyiv [in Ukrainian]

22. Kulinich, M. (2013). Arkhivna ukrainika i diialnist Derzhavnoi sluzhby kontroliu za peremishchenniam kulturnykh tsinnosti cherez derzhavnyi kordon Ukrainy (2000-2011 rr.): korotki pidsumky. Arkhivy Ukrainy. [Archival Ukrainian Studies and the Activities of the State Control Service for the Movement of Cultural Values across the State Border of Ukraine (2000–2011): Brief Summary. Archives of Ukraine]. 3, 11-20 [in Ukrainian]

23. Kulinich, M. (2015). Arkhivna ukrainika: istoriia povernennia, typolohiia, dzherelno-informatsiine znachennia (1991–2014): dys. ... kand. istor. nauk. 07.00.06. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [Archival Ukrainian Studies: History of Return, Typology, Source and Informational Value (1991-2014): PhD Thesis. 07.00.06. Taras Shevchenko National University of Kyiv] Kyiv [in Ukrainian]

24. Kulinich, M. (2014). Diialnist derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy ta naukovykh instytutsii u sferi restytutsii i povnennia arkhivnoi ukrainiky. Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu [Activities of the State Archive Service of Ukraine and Scientific Institutions in the Field of Restitution and Return of Archival Ukrainian Studies. Scientific Works of the Faculty of History, Zaporizhzhia National University. Issue XXXIX] 326-330 [in Ukrainian]
25. Sverdlyk, Z., Klynina, T. (2020). Information Activities of the Ukrainian Diaspora in the Czechoslovak Republic (1930-1931). Journal of History Culture and Art Research. 9(1), 386-395 [in English]